

zobáku u ptáků), protože se u podřízených automaticky předpokládala snaha o podvod. Sám Kněžourek se zároveň zmiňuje o výplatě zástřelného za výří spáry, myšleno nohy. Mohl si příslušný úředník panství (později velkostatku) splést s címkoli velké výří nohy, za jejichž předložení vyplácel taxu? Mohl, ale takový omyl se zdá být velmi nepravděpodobný.

Třetí a značný problém nastává navíc tím, že neznáme metodiku, podle které byly úřadům údaje hlášeny, tedy zda čísla reflektují pouze jedince usmrcené, nebo součet usmrcených jedinců a vybraných mládat. K tomu lze poznamenat, že z hlediska dynamiky volně žijící populace je to vlastně jedno: chyběli v ní výří jak usmrcení, tak odebraní pro chov v zajetí.

Počty vykázaných jedinců zároveň naznačují jisté anomálie. Občas statistika vykazuje prudké a časově omezené nárůsty úlovků, které nejsme schopni nijak vysvětlit. Možná se počet jedinců v populaci zvyšoval se zvýšenou nabídkou potravy (dnes již nedoložitelná gradace hlodavců?), není vyloučeno ani lokální zvýšení zástřelného. Prameny k tomuto konkrétnímu problému prozatím mlčí.

Porovnáme-li si početnost úlovků za r. 1906 (49 jedinců), průměrný úlovek v letech 1896–1906 (60 jedinců ročně) a početnost zaznamenaných hnízdních párů, které uvádí K. Loos ve své práci taktéž z r. 1906 (18 párů), shledáme, že nesrovnalosti v počtu výrů vykázaných v loveckých statistikách a počtu odhadovaných hnízdních párů jsou příliš velké, než aby je bylo možné spekulativně uspokojivě

vysvětlit. Kladou tak do budoucna významnou badatelskou otázku. Vysvětlení, které se nabízí, totiž že Loos početnost populace zjišťoval z našeho pohledu chybnou metodikou, a ve výsledku ji podcenil, nelze nijak ověřit. Další možnost, že statistiky nejsou přesné, rovněž nelze spolehlivě ověřit. Je ale možné spekulativní vysvětlení, tedy že rozdíl působilo systematické matení údajů, vyvolané soustavnými podvody při výplatě zástřelného, kdy bylo vypláceno proti předložení spárů jiných, sice hájených, ale přítomných sov (nejpravděpodobněji v krajně hojněji se vyskytujících puštíků; jiné druhy sov jsou výrazně menší a reálně nepřipouštějí záměnu spárů). Zde nezbývá než připomenout výrok připisovaný britskému premiérovi z konce 19. století Benjaminu Disraelimu, který definoval tři stupně lži, tedy lež obyčejnou, sprostou a statistiku.

Myslivecká veřejnost byla setrvale vybízena, aby se snažila výra hubit. Kniha o myslivosti Josefa Václava Rozmary (1912) tak např. popisuje výra velkého pouze jako škůdce. Podle autora loví všechnu zvěř pernatou a srstnatou až do velikosti koloucha nebo selete. Proto Rozmara radí myslivcům, aby populaci výrů redukovali nebo raději rovnou vyhubili.

O dva roky dříve (1910) K. Kněžourek situaci popsal takto: „[...] nutno konstatovati, že ve vlastech našich (a také v Německu) stává se výr pomalu sice, ale zcela jistě vzácností jako krkavec a že už se vyskytují vážné hlasy, jež se přimlouvají za ochranu těch málo párů (a míst), kde ještě „král noci“ panuje.“

V druhém válečném roce, tedy r. 1915, vyšel v periodiku *Krásy našeho domova* článek Dravci jako přírodní památka. Autorem byl zoolog a ornitolog Jan Svatopluk Procházka. Zmiňuje se zde i o sovách, přičemž uvádí všechny druhy sov na našem území jako užitečné, s výjimkou výra, a tak jej nepřímě řadí mezi škůdce. Současně však dodává, že výr patří mezi přírodní památky a že je na našem území téměř vyhuben. Mizení výrů vysvětluje ubýváním hnízdní příležitosti a zároveň ji dává za vinu bouchalům, kterým jde pouze o preparaci a následný prodej úlovku (jde o nejstarší použití této nelichotivé přezdívky, které je nám známo). Zároveň konstatuje potřebu ochrany výra ze zákona.

To, že ochrana výra ze zákona přišla až po 25 letech od vydání Loosovy studie a 15 let od Procházka článku (přičemž lov a vybírání mládat z hnízda pokračovaly), naznačuje, že varování, které zejména z Loosovy práce plynulo, prozatím nikdo kompetentní nebral dostatečně vážně.

Takto nevesele vyhlížel stav populace výrů v českých zemích počátkem 20. století. Konzervativní uvažování myslivců a nastupující snahy ochránářsky uvažujících ornitologů už naznačovaly, že cesta k ochraně výra bude dlouhá a nesnadná. Válečná léta ochraně přírody samozřejmě nepřála. Dalšímu vývoji postavení výra a s ním souvisejícímu vývoji ochrany přírody se budeme věnovat příště.

Použitou literaturu a medailony citovaných autorů uvádíme na webové stránce Živý.

Ondřej Pivoda

Pozdravy od protinožců. Jména živočichů přejatá z domorodých jazyků Austrálie a Oceánie 4.

Fauna australské oblasti a ostrovů Oceánie je charakteristická vysokou mírou endemismu, jak jsme si ukázali na příkladech savců, ptáků i plazů v minulých částech (Živa 2020, 1, 3 a 4), a výjimku nepředstavují ani zdejší obojživelníci. Ti jsou zastoupeni výlučně žábami, ocasatí ani červoři do australské oblasti nepronikli. Názvy domorodého původu najdeme také mezi rybami a parybami australských vod a tropické části Tichého oceánu. Zatímco v Austrálii se s názvy domorodého původu setkáme spíše u sladkovodních ryb, v Oceánii, jejíž fauna je na sladkovodní ryby neobyčejně chudá, jde o druhy mořské.

Obojživelníci

V samotné Austrálii dominují představitelé tří žabích skupin – paropuchy čeledi Myobatrachidae a Limnodynastidae a rosnice čeledi Pelodyadidae. Pozemní paropuchy obsadily ekologické niky, které na

jiných kontinentech zaujímají ropuchy, skokani nebo třeba hvízdalky. Většina druhů rosnic je stromových a podobají se rosničkám, jiné obsadily vodní prostředí evropských „zelených“ skokanů a k rosnicím řazené hrabavky se vzhledem

1 Kriticky ohrožená paropucha corroboree (*Pseudophryne corroboree*) na poštovní známce

2 Taneční shromáždění domorodých Australců zvané korrobori. Těla mají pomalována po vzoru výstražného zbarvení paropuchy.

3 a 4 Ke specificky australským a novoguinejským žábám čeledi paropuchovití (Myobatrachidae) patří např. druh *P. raveni* (obr. 3) nebo paropucha širokohlavá (*Mixophyes fasciolatus*, 4).

5 Maorská trpytka k chytání ryb kahavajů (rod *Arripis*). Dřevo, perleť a kost, 19. století

6 Lates stříbřitý (*Lates calcarifer*) – domorodá malba na kůře, kolem r. 1960. Arnhémská země. Fotografie převzata v souladu s podmínkami použití, podrobné odkazy uvedeny na webové stránce Živy (obr. 2, 5 a 6)

7 Ostnojazyčná ryba baramundi australský (*Scleropages leichardti*)

i způsobem života podobají blatnicím. Rosnice převažují i v žabí fauně Nové Guineje spolu s drobnými pozemními zástupci čeledi parosničkovití (Microhylidae). Ostrovy Oceánie obývá jediný původní žabí rod *Cornufer* z čeledi Ceratobatrachidae a na Novém Zélandu najdeme starobylé endemické a výhradně zemní leiopelmy (Leiopelmatidae).

Nápadně zbarvené druhy paropuch již před tisíci lety zaujaly původní obyvatele Austrálie. Platí to pro paropuchu corroboree (*Pseudophryne corroboree*, obr. 1), obývající malé území rašelinišť na svazích Australských Alp. Jde o kriticky ohrožený druh, katastrofální požáry na počátku r. 2020 jeho nepočetnou populaci přivedly na práh vyhynutí. Platí to i pro blízké příbuznou *P. pengilleyi*. Obě žáby svým žlutočerným výstražným (aposematickým) zbarvením připomínají našeho mloka skvrnitého (*Salamandra salamandra*), stejně jako on jím upozorňují na svou jedovatost. Název prvního druhu odkazuje na korrobori, taneční shromáždění domoro-

dých Australců. Slovo pochází z dnes již vymizelého jazyka dharuk, jímž mluvili Australci v okolí Sydney. Právě oni a příbuzné kmeny z jihovýchodu kontinentu si při slavnostech malovali na tělo černé a žluté pruhy, inspirované zbarvením paropuch (obr. 2).

Rovněž v horských oblastech, ale severněji, na hranicích Queenslandu a Nového Jižního Walesu žije paropucha žlutobřichá (*Philoria kundagungan*), které se v Austrálii říká kundagungan frog. Druhový název byl přejat z jazyka gabi-gabi (batjala) z jižního Queenslandu a znamená žába z hor. Paropuchy se vyskytují také na Nové Guineji. Domorodým jménem se může pyšnit drobná pralesní paropucha hihorlo (*Mixophyes hihorlo*). Název je zvukomalebný, vyjadřuje hlas jejich samců a pochází z jazyka edolo, jímž hovoří domorodci ve střední části ostrova.

V mnoha oblastech světa od Jižní Ameriky přes Afriku, jihovýchodní Asii až po jih Evropy představují žáby pro člověka zdroj potravy. Ne však pro Australce. Je to

dáno kulturním tabu, ale i malou velikostí a častou jedovatostí australských žab. Jistý význam má pro obyvatele suchého srdce kontinentu hrabavka nadmutá (*Ranoidea platycephala*), dříve řazená do rodu *Cyclorana*. Tato specializovaná žába si před vyschnutím poslední dostupné vody naplní močový měchýř a podkožní lymfatické vaky značným množstvím vody. Pak se zahrabe do země a vytvoří kolem sebe kutikulární kokon bránící výparu. S takovou zásobou dokáže ve stavu estivace přežít až pět let. Pokud ji ale nevyhrabe žíznivý Australce a nevytlačí z jejího měchýře hlt vody. Domorodci sice hrabavky nepropichují, jak se někdy mylně píše, ale poškození kokonu a oloupení žáby o životodárnou tekutinu podstatně zkrátí možnou dobu jejího přežití.

Ryby a paryby

Rodové jméno baramundi přísluší čtyřem druhům (podle některých pojetí až 7, ale jejich členění není dořešeno, podrobněji také v Živě 2018, 3: 146–150) ostnojazyčných ryb z rodu *Scleropages*, příbuzných amerických arapaím a arowan, dva (pět) z nich obývá vody jihovýchodní Asie. Jméno rodu však poskytl jeden ze dvou australských druhů, a to baramundi australský (*S. leichardti*, obr. 7) z povodí queenslandské řeky Fitzroy (nezaměňovat se stejnojmennou, větší řekou v Západní Austrálii). Místní domorodci, hovořící jazykem darumbal, dali tomuto druhu jméno barramundi, což znamená mající velké šupiny.

Exoticky znějící jméno barramundi se během 20. století vžilo také v angličtině pro lates stříbřitého (*Lates calcarifer*, obr. 6), který na dolních tocích severoaustralských řek sdílí biotop se zástupci rodu *Scleropages*. Dříve se mu říkalo robalo stříbřité, ale čeleď Latidae byla z původní čeledi robalovití (Centropomidae) vyčleněna. Lates preferuje brakické a pobřežní vody a jeho rozšíření zahrnuje celou jižní a jihovýchodní Asii, Novou Guineu a většinu australského pobřeží. Pro svou hmotnost více než 200 kg a značnou bojovnost je populární mezi sportovními rybáři. V rybářské literatuře a časopisech se občas ještě objevuje i starší české jméno okoun baramundi, jeho použití však není správné a vede k možnosti záměny s příslušníky rodu *Scleropages*, jimž není příbuzný ani podobný.

Z dalších sladkovodních ryb Austrálie mají názvy domorodého původu bručoun bidyan (*Bidyanus bidyanus*) z převážně mořské čeledi Teraponidae a tandan skvrnitý (*Tandanus tandanus*, obr. 8 a 9), typický australský zástupce sladkovodních

sumců. Oba druhy byly objeveny r. 1832 majorem Thomasem L. Mitchellem během expedice k řece Bogan. Zdejší domorodci, hovořící jazykem gamilaraaj, říkají bidjan různým větším ostnoploutvým rybám včetně bručouna, v sousedním jazyce ngijambaa patří název bidin paokounovi zlatavému (*Macquaria ambigua*), který není bručounovi blíže příbuzný, ale podobá se mu tvarem těla i ostnitou hřbetní ploutví. Druhý název Mitchell poněkud zkomolil, převzal ho z jazyka wiradjuri, kde slovo dandong znamená sumec. Dodejme ještě, že české rodové jméno sdílí s tandanem skvrnitým další dva zástupci rodu *Tandanus*, a někdy i australští a novoguinejské sladkovodní sumci z příbuzných rodů *Porochilus*, *Neosilurus* a *Neosiluroides*, označovaní jinak jménem plotos. Mezi typické ostnoploutvé ryby australské oblasti patří vesměs mořští morvongové (čeleď Cheilodactylidae). Vyznačují se typicky protaženými paprsky prsních ploutví, které vyčníhají do dlouhého hrotu. Většina z nich má příčně pruhované zbarvení. Jejich název pochází z jazyka juli z pobřeží Nového Jižního Walesu, jižně od Sydney. Tentýž jazyk dal jméno i wobegongům, zajímavé skupině žraloků, k níž patří rody *Sutorectus*, *Orectolobus* a *Eucrossorhinus*. Označení naráží na vějíř rozeklaných smyslových vousků, lemující jejich ústní otvor. Wobegong totiž v jazyce juli znamená střapatá brada.

Mezi chovanci sladkovodních akvárií reprezentují australskou ichtyofaunu hlavně zástupci dvou čeledí – duhovkovití (Melanotaeniidae) a hlavačkovití (Eleotridae). Krásným zbarvením i zajímavým tvarem těla vyniká hlavačka *Mogurnda mogurnda*, někdy nazývaná krkolomným kalkem (doslovným překladem) anglického jména hlavačka purpurovopruhá. Jde o nejrozšířenější druh početného rodu *Mogurnda* (obr. 11), obývající sladké i brakické vody Austrálie a jihu Nové Guineje. Řada novoguinejských zástupců má na-

8 a 9 Australský sumec tandan skvrnitý (*Tandanus tandanus*, obr. 8) a jeho hnízdo na dně řeky hlídané jedním z rodičů (9)

10 Ostenec Picassův (*Rhinecanthus aculeatus*) – jeden ze symbolů Havajských ostrovů

11 Hlavačka *Mogurnda adspersa* z jiho-východní Austrálie. Snímky P. Šrámka, pokud není uvedeno jinak

opak velmi malé areály, nezřídka žijí endemicky v jednom poměrně malém jezeře. Název mogurnda pochází z oblasti Yorského poloostrova, patrně z téměř vymizelého jazyka djirbal. Endemity s velmi omezeným areálem výskytu najdeme i mezi duhovkami. Exotickým názvem mezi nimi vyniká duhovka bulolo (*Chilatherina bulolo*) ze stejnojmenné řeky na východě novoguinejské provincie Morobe. Zdejší kmeny ze skupiny Angu patřily mezi obávané kanibaly. S oblibou přepadaly sousední zemědělské skupiny, a pokud se zmocnily zajatců, společně je snědly. Další zvláštností jsou milenecké vztahy mezi chlapci a dospělými bojovníky, pro něž sousední kmeny Anguům přezdívali Kuku-kuku, tedy mezi stehna. Jméno Bulolo s významem Prudká řeka, a tím i název duhovky, pocházejí z nejrozšířenějšího anguského jazyka hamtai.

Za dva zajímavé názvy ryb z řádu ostnoploutvých (Perciformes) vděčíme novozélandským Maorům. Patří k nim kahavaj (rod *Arripis*), z jehož čtyř příslušníků je nejznámější kahavaj skvrnitý (*A. trutta*). Jméno nemá nic společného s Havají, tam se tyto ryby nevyskytují, pochází z maorského výrazu káhawai – obyvatel průlivů (obr. 5). Oblíbeným úlovkem rybářů je i mnohopílak hapuku (*Polyprion oxygeneios*), statná dravá ryba z příbuzenstva kaniců. Díky velké tlamě dokáže pohltit i značně velké ryby, což mu vyneslo pojmenování, hapuku znamená maorsky hltat velké kusy jídla.

Prekvapivě málo domorodých názvů najdeme mezi obyvateli korálových útesů tropického Tichého oceánu, jako jsou populární pomci, klipky, ploskozubci a jejich příbuzní. Jedna z mála výjimek se nachází mezi pyskouny rodu *Gomphosus*, kteří dostali jméno akilolové. Původ má v havajštině, kde 'aki znamená ozdobovat, vybírat a lolo morek, naráží tedy na potravni chování těchto rybek. Neživí se ovšem morkem uhynulých živočichů, ale drobnými korýši a červy, které zobákovitými čelistmi vytahují i z těch nejmenších skulin mezi korály. Kahunové, kněží a léčitelé starého havajského náboženství, věřili, že tyto ryby dokážou obdobným způsobem „vytáhnout“ rovněž nemoc a bolest z lidského těla a používali je při léčebných obřadech. Obyvatelem korálových útesů Tichého oceánu, jehož jméno dýchá polynéskou romantikou, je také murena kamar (*Uropterygius kamar*), jeden z menších, ale pěkně zbarvených druhů murén. Jméno získala podle typové lokality – korálových lavic na ostrově Ra'ivavae v souostroví Tubuai, jimž se ve zdejší polynéské jazyce říká kamar.

Na závěr si můžeme uvést ostence klínovitý (*Rhinecanthus rectangulus*) a příbuzného o. Picassova (*R. aculeatus*, viz obr. 10), kteří představují jeden ze státních symbolů Havaje. Díky tomu se dostalo do širšího povědomí jejich pozoruhodné havajské jméno humuhumu nukunuku ā'pua'a, které svou exotičností inspirovalo i vznik několika písní. Jeho význam je však celkem prozaický – ryba s trny, která má rypáček jako prase. Není bez zajímavosti, že slovo nukunuku (rypáček) užívají Havajci pro jiný druh korálové ryby – klipku trubkotlamou (*Forcipiger longirostris*), s extrémně protaženými čelistmi.

V příští, závěrečné části seriálu se zaměříme na bezobratlé živočichy.

Seznam použité literatury uvádíme na webových stránkách Živy.